

שינוי הטמנה בשבת

תנו רבנן: אף על פי שאמרו אין טומנין אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה, אם בא להוסיף – מוסיף. כיצד הוא עושה? רבן שמעון בן גמליאל אומר: נוטל את הסדינין ומניח את הגלופקרין, או נוטל את הגלופקרין ומניח את הסדינין. (נא ע"א)

אולם בתוס' שם העיר:

'כיצד הוא עושה? רשב"ג אומר נוטל את הסדינין 'כו' – נראה לר"י ולה"ר פור"ת דלא גרסינן 'כיצד הוא עושה', דרשב"ג פליג את"ק דלא שרי אלא להוסיף אבל להחליף אסור.

ואכן, כך היא הגרסא של הבריייתא בתוספתא:

אין טומנין את החמין כתחלה בשבת אבל מוסיפין עליהן. כלים רבן שמעון בן גמליאל אומר: נוטל את הסדין ונותן את הגלופקרין, נוטל את הגלופקרין ונותן את הסדין. (פ"ד)

אם כן, ת"ק מתיר להוסיף להטמנה אך לא להחליף ואילו רשב"ג מתיר אף להחליף. ונראה שניתן להסביר את דברי ת"ק בשתי צורות:

- א. ת"ק מתיר רק להוסיף מפני שכאשר מחליפים הטמנה יש רגע בו הקדירה אינה טמונה ונמצא האדם טומן את הקדירה מחדש בשבת. לפי סברה זו ת"ק אסור גם את נטילת הטמנה והחזרתה שוב בלא החלפה.
- ב. ת"ק מתיר רק להוסיף מפני שכאשר מחליפים הטמנה יש רגע בו הקדירה אינה טמונה ומה שהאדם מחזיר לא היה עוד על הקדירה, ונמצא האדם טומן את הקדירה מחדש בשבת. לפי סברה זו ת"ק יתיר ליטול את הטמנה ולהחזירה שוב בלא החלפה.

וכתבו התוס' על אתר:

ורשב"ג שרי אף להחליף וכל שכן ליטול ולהחזיר אותו דבר, דלא הוי כל כך תחלת הטמנה.

משמע שלדעתם ההיתר ליטול ולהחזיר את אותה הטמנה הוא רק אליבא דרשב"ג, וכן נראה מדברי הרא"ש:

ונראה דרשב"ג פליג את"ק, דת"ק לא שרי אלא להוסיף אבל אסור לגלותו ולהחליף ורשב"ג שרי אפילו להחליף, ומפרש דבכל ענין מותר להחליף

בין להקר בין לחמם כל שכן ליטול ולהחזיר אותו דבר עצמו דאינו כל כך תחלת הטמנה... ולהך פירושא לכאורה נראה הלכתא כת"ק. (ד. יב.)

כפי שניתן לראות הרא"ש מכריע כת"ק וכותב שליטתו אסור לגלות ולהחזיר את אותה הטמנה בשבת. הן מדברי התוס' והן מדברי הרא"ש עולה שהבינו את שיטת ת"ק כהבנה א' לעיל.

אולם, שנינו במשנה:

לא כיסהו מבעוד יום לא יכסנו משתחשך, כיסהו ונתגלה מותר לכסותו. (נא ע"א)

והסיקו מדברי המשנה התוס' על אתר:

נראה לר"י דהוא הדין דמותר לגלותו בידיים ולחזור ולכסותו, כמו שמותר ליטול הקדרה ולהחזירה. (ד"ה כסהו)

התוס' לשיטתם סבורים שהמשנה היא לשיטת רשב"ג כיוון שרק הוא מתיר לשוב ולהחזיר הטמנה לאחר שגילו אותה. ואמנם, הרא"ש שפסק כת"ק מסביר את המשנה בצורה שונה:

ומתניתין מצינו לפרש דווקא כסהו ונתגלה בדיעבד מותר לכסותו, אבל לכתחלה אסור לגלות ולכסות כי היכי דתיתי מתניתין כת"ק. (ד. יב.)

לעומת זאת, הבית יוסף תמה על דברי הרא"ש ומביא את דברי התוס'. הוא מבין שר"י מתיר ליטול ולהחזיר לכתחילה אף לת"ק, ולא אסור אלא החלפת הטמנה בבגד שלא היה שם מעולם, וז"ל:

ויש לתמוה, שהרי התוספות כתבו דר"י מפרש דרשב"ג פליג את"ק והם כתבו דר"י מפרש דמותר לגלותו בידיים ולחזור ולכסותו, וגם סמ"ג וסמ"ק כתבו דרשב"ג פליג את"ק והלכה כת"ק וכתבו דמותר לגלותו בידיים לכתחלה? לכן נראה לי דלדברי התוספות ת"ק לא שרי אלא להוסיף ולא להחליף משום דכיון שמטמין הקדרה בבגדים שלא היו מבעוד יום והיא עכשיו מגולה לגמרי מיחזי כתחלת הטמנה, ומשום הכי אסור, אבל לגלות ולחזור ולכסותה בבגדים עצמם שרי לכתחלה, דלא מיחזי כתחלת הטמנה. ולא עלה על דעת ר"י לאסור לגלותו ולחזור לכסותו, דדבר פשוט היה אצלו דשרי כמו שמותר ליטול הקדרה ולהחזירה. (רנז)

משמע שהבית יוסף הבין את שיטת ת"ק כהבנה ב' לעיל¹.

1 מצינו אם כן מחלוקת האם הטמנה של קדירה שנתגלה מותר לכתחילה או רק אם נתגלה מעצמה.

עד עתה ראינו כי התוס' הסבירו את המשנה כשיטת רשב"ג, הרא"ש הסביר אותה כשיטת ת"ק ואילו הבית יוסף הסביר אותה לכו"ע. הרא"ש הנ"ל מביא פירוש נוסף בשם רבינו יונה:

ה"ר יונה ז"ל מקיים גירסת הספרים דכולה כת"ק ומפרש הכי: כיצד אם בא להוסיף מוסיף – מי אמר לא שרינן להוסיף אלא אם כן כסה מתחלה בדבר המשמר חומן יפה כגון גלופקרין וכיוצא בו, או דלמא אפילו כסהו בדבר קל כגון סדינין שאין משתמר חומן כל כך כיון דמהני כל שהוא כסהו מבעוד יום חשבינן ליה? ומפרש רשב"ג: מדקאמר 'נוטל את הסדינין' אלמא דחשיב כסהו מבעוד יום אף בסדינין. והא דמסיים רשב"ג 'נוטל הגלופקרין' כו' – זו ואין צריך לומר זו קתני.

לשיטת רבינו יונה אין מחלוקת בין ת"ק לרשב"ג, כפי שראינו שעולה מגירסת הסוגיה שבידינו ובניגוד לגירסת התוס' והתוספתא. לפי פירוש זה ת"ק מתיר להוסיף הטמנה אפילו אם התוספת היא עבה ואילו השכבה התחתונה היא דקה. רשב"ג מוסיף שניתן ללמוד זאת מכך שגם סדינים נחשבים כהטמנה, וממילא מותר להוסיף עליהם או להחליפם בכיסוי אחר – "וזה ואין צריך לומר זו קתני". לפי פירוש זה החלפת הטמנה קלה יותר מהוספת הטמנה, הפוך ממה שעלה משלושת השיטות שהבאנו עד עתה.

ואמנם, כיוון דומה עולה גם משיטת הרמב"ם:

חמין שטמנן מערב שבת ונתגלו בשבת מותר לכסותן שהרי אינו מוסיף, ומותר להחליף הכיסוי בשבת. כיצד? נוטל כסות ומניח כנפי יונה או נוטל כנפי יונה ומניח הכסות. (ד, ד)

מדבריו נראה שהכריע שהחלפת הטמנה מותרת והוספת הטמנה אסורה. אם כן, לשיטתו רשב"ג בא לפרש דברי ת"ק שההוספה המותרת היא דווקא על ידי החלפת כיסוי דק בעבה יותר אך אין להוסיף שום כיסוי על הכיסוי הקיים. וכך הבין גם המגיד משנה על אתר. אולם, הכסף משנה השיג על המגיד משנה וכתב שכוונת הרמב"ם הפוכה. להבנתו הרמב"ם מתיר אפילו החלפה אף על פי שדומה יותר לתחילת הטמנה, וברור שיש להתיר הוספה שאינה חשובה כתחילת הטמנה.

בפשטות נראה שהצדק עם הבנת המגיד משנה והרמב"ם אוסר הוספת הטמנה, שהרי כתב הרמב"ם בפירושו בטעם היתר החלפה: "שהרי אינו מוסיף". ונראה

שלשיטתו קל יותר להתיר החלפת הטמנה מהוספת הטמנה מפני שבהחלפת הטמנה אחת באחרת אין מדובר בהטמנה שונה באופן מהותי, בדומה להטמנה שנתגלתה שמותר להחזירה. לעומת זאת, הוספת הטמנה יוצרת מצב חדש של הטמנה מפני שכשמוסיף נראה כאילו יש כאן מערכת של קדירה מכוסה שאותה הוא בא להטמין, ונחשבת כהטמנה חדשה בשבת ביחס למערכת. להלכה הכריע השו"ע:

וכן אם רצה להוסיף עליו בשבת – מוסיף. וכן אם רוצה ליטלו כולו ולתת אחר במקומו, בין שהראשון חם יותר מהשני בין שהשני חם יותר מהראשון – אפילו לא היה מכוסה אלא בסדין יכול ליטלו לכסותו בגלופקרין. והוא שנתבשלה הקדירה כל צרכה, אבל אם אינה מבושלת כל צרכה אפילו להוסיף על הכיסוי אסור, שתוספת זה גורם לה להתבשל. (רנז, ד)

אם כן מותר הן להוסיף והן להחזיר הטמנה, כהבנתו ברמב"ם וכשיטת רבינו יונה. ויש לשים לב שהשו"ע ציין שהיתר הוספת והחלפת ההטמנה הוא רק בתבשיל שנתבשל כל צרכו, כדי שתוספת הכיסוי או ההחלפה לא יגרמו לתוספת בישול. והעיר המגן אברהם על אתר שדברי השו"ע נכונים רק כשהקדירה מונחת על כירה ומוסיפים להטמנה שמיכות וכדומה שאז יש תוספת הבל מהכירה, אך אם מוסיפים שמיכה להטמנה והקדירה אינה עומדת על גבי כירה הדבר מותר גם אם התבשיל אינו מבושל כל צרכו מפני שאין כאן תוספת בישול.

למרות דברי המגן אברהם, הביאור הלכה חולק על דבריו:

ובספר בית מאיר חולק עליו וכתב דפשטות הטור והשו"ע משמע דמיירי בכל גווני, וכך כתב בספר נהר שלום. והטעם כתב בספר בית מאיר, דכשמטמין דבר רותח שעומד ברתיחתו ומתבשל אף שמטמין בדבר שאינו מוסיף הבל אלא מעמידו בחמימותו וברתיחתו, כל שעה שמאריך הרתיחה והבישול מתבשל המאכל יותר ובהוספה גורם בשול.

ובניסוח אחר: כיוון שבישול מוגדר כחימום לאורך זמן, הטמנה שמשמרת את החום לזמן ארוך יותר היא בעצם גרם בישול. ממילא, תוספת או החלפה של הטמנה אסורה אם התבשיל אינו מבושל כל צרכו אף אם הקדירה אינה עומדת על גבי כירה.

ומעתה נחזור לעניין גילוי הקדירה בשבת והחזרת ההטמנה. ראינו למעלה שיש מחלוקת אם מותר לגלותה לכתחילה ולחזור לכסותה, או שדווקא אם נתגלתה מותר לחזור ולכסותה. והרמב"ם (ד, ד) כתב כלשון המשנה: "חמין שטמנן מערב

שבת ונתגלו בשבת מותר לכסותן". לא ברור בדבריו אם דווקא בדיעבד או אף לכתחילה, אך לכאורה נראה שאם מתיר להחליף הטמנה זו באחרת ק"ו שיתיר לגלות ולהחזיר אותה הטמנה. וכן הכריעו כל האחרונים בזה שמותר לכתחילה לגלות ההטמנה בשבת ולחזור ולכסותה.

גילוי מבעוד יום והטמנה בשבת

איתא בירושלמי:

נטלו מבעוד יום – מחזירו מבעוד יום; נטלו משחשיכה – מחזירו משחשיכה; נטלו מבעוד יום וקדש עליו היום – רבי בא בשם רב יהודה: אם נתקלקלה הגומא אסורה.

ובהמשך נאמר:

נתגלה מבעוד יום – מכסהו מבעוד יום; נתגלה משחשיכה – מכסהו משחשיכה; נתגלה מבעוד יום וקדש עליו היום – תני: אין טומנין חמין משחשיכה אבל מוסיפין עליהן כסות וכלים. (ספ"ד)

שני מצבים מפורשים בדברי הירושלמי: מותר להחזיר את הקדירה להטמנה מבעוד יום אם נטלו אותה או נתגלתה מבעוד יום, ומותר להחזיר את הקדירה להטמנה משחשיכה אם נטלו אותה או שנתגלתה משחשיכה.

ויש להסתפק בהבנת הירושלמי בשני הקטעים אם נשאר בספק בשתי השאלות ולא הכריע בהן, ודברי רבי בא בשם רב יהודה הם עניין נפרד שעומד בפני עצמו ואזי בקטע השני נצטרך לומר שהפיסקה הבאה "תני אין טומנין..." היא עניין בפני עצמו; או שמא הדברים הללו הם הפתרון לבעיית הירושלמי. ולפי זה יתפרשו דברי הירושלמי כך: רבי בא בשם רב יהודה קובע שאם נטלו מבעוד יום וקדש עליו היום מותר להחזירו להטמנה אם הגומא שבה הטמין קודם עדיין קיימת, אבל משנתקלקלה הגומא אסור לחזור ולכסותה משום שהיא כתחילת הטמנה.

בכל אופן, בנתגלה מאליו נראה מן הירושלמי שאסור לחזור ולכסותו כיוון שנחשב כהטמנה חדשה בשבת שהיא אסורה. גם הראשונים עוסקים בבירור המקרה השלישי, ומדברי הרמב"ם (ד, ט) נראה שאין להטמין קדירה בשבת אם נתגלתה מבעוד יום. בספר התרומה הסביר שהדבר אסור מפני שהוא נראה כתחילת הטמנה, וז"ל:

אבל נתגלה מבעוד יום אפילו ממילא אסור לכסותו משתחשך, דדמי לתחילת הטמנה. (רלא)

בהמשך דבריו מסייע ספר התרומה בסוגיית הירושלמי, ומשמע מדבריו שאם האדם גילה את ההטמנה בעצמו מבעוד יום החזרת ההטמנה בשבת חמורה עוד יותר ואסורה אף היא. אולם, מדברי הירושלמי עצמו נראה שהטמנה שנתגלתה מאליה חמורה מקדירה שגילה אותה האדם, שהרי נתגלתה מאליה אסורה לגמרי ואילו אם גילה אותה האדם ההטמנה מותרת בהחזרה אם לא נתקלקלה הגומא? כנראה שספר התרומה הבין שדברי רבי בא הם דיון נפרד, ומסקנת הירושלמי היא שאין חילוק בין הטמנה שגילה אותה האדם להטמנה שנתגלתה מאליה ושתייהן אסורות.

לעומת זאת, התוס' מכריע בצורה שונה, וז"ל:

והא דנקט 'כסהו ונתגלה' משום דנתגלה מבעוד יום איירי... וקאמר דמותר לכסותו משתחשך. אבל אם גילהו בידיים מבעוד יום כדי לכסותו משתחשך אסור לכסותו משתחשך, דדמיא לתחלת הטמנה. (נא ע"א, ד"ה כסהו)

לשיטתם מותר לחזור ולכסות בשבת הטמנה שנתגלתה מאליה מבעוד יום אבל אסור לעשות זאת אם האדם עצמו גילה את ההטמנה מבעוד יום. אמנם, משמע מדברי התוס' שאם האדם גילה את הקדירה בעצמו מבעוד יום על מנת לכסותה מבעוד יום אך מחמת עיכוב נותרה הקדירה מגולה עד שנכנסה שבת – מותר לכסותה אף משחשכה.

הרא"ש מביא את דברי התוס' ומעיר בסוף דבריו:

ומיהו אם כסהו מבעוד יום אדעתא שלא לכסותו משתחשך נראה דאסור, דדמיא לתחלת הטמנה. (ד. ט.)

אולם, דברי הרא"ש אינם מובנים כלל שהרי כיצד ניתן לכסות את הקדירה מבעוד יום על דעת שלא לכסותה בשבת? לכן, נראה שיש להגיה כך:

ואם גילהו מבעוד יום אדעתא שלא לכסותו עד שתחשך.

דהיינו כדעת התוס' הנ"ל וכן היא הגירסא בתוס' הרא"ש שם. ואכן, כך גם הכריע הב"ח. לעומת זאת, הבית יוסף חולק וגורס בדברי ברא"ש שאסור להחזיר את ההטמנה בשבת אם גילה האדם את ההטמנה מבעוד יום על דעת שלא לכסותה כלל אפילו משתחשך, אך אם נתכוון לכסותה משתחשך מותר לעשות זאת.

להלכה הכריע השו"ע (רנז, ד) כשיטת הרמב"ם וספר התרומה הנ"ל, שאסור לחזור ולכסות בשבת קדירה שנתגלתה מבעוד יום, בין אם נתכוון לכסותה משתחשך ובין אם לאו, בין אם גילה את ההטמנה בעצמו מבעוד יום ובין אם נתגלתה מאליה. לשיטתו, כיוון שלא היתה הקדירה טמונה בכניסת השבת הרי שהחזרת ההטמנה נחשבת כהטמנה מחודשת ואסורה.

בין החזרה לאש להחזרת הטמנה

כידוע, ישנם תנאים מדויקים המאפשרים החזרת קדירה לאש בשבת². חלק מתנאים אלו כלל אינם שייכים בהטמנה, כגון הדרישה לכירה גרופה וקטומה וכדומה, אך חלק מהתנאים לכאורה נוגעים גם להחזרת הטמנה, כגון שבשעת לקיחת הקדירה תהיה דעתו של האדם להחזירה וכן שלא יניח האדם את הקדירה על גבי קרקע.

כפי שראינו לעיל, התוס' (נא ע"א, ד"ה כסהו) כתבו שמותר בשבת ליטול קדירה ולהחזירה להטמנה לכתחילה "כמו שמותר ליטול הקדירה ולהחזירה". משמע מלשון זו שהם מבקשים להשוות בין דיני החזרה בכירה לדיני החזרה להטמנה, ולפיכך לכאורה אסור להחזיר קדירה להטמנה אלא כשדעתו של האדם מלכתחילה היתה להחזירה וכן שהאדם לא הניח את הקדירה על גבי קרקע. ואכן, כך הכריע האליה רבה (רנט, ט). אולם, מסתימת הראשונים בסוגייתנו בעניין זה נראה שלא סברו שיש להקפיד על תנאים אלו, ונתפרשו הדברים בדברי המאירי:

ויראה לומר אף בהניחה על גבי קרקע. ואף על פי שבפרק 'כירה' אמרו דוקא בעודה בידו אבל הניחה על גבי קרקע אסור – לא נאמר אלא בחזרה על גבי כירה. (נא ע"א, ד"ה מקצת)

המאירי לא ביאר את טעם החילוק שבין החזרה להטמנה, ושמא יש לומר שאיסור ההחזרה לכירה הוא מצד 'מחזי כמבשל' ולכן ההחזרה מותרת רק אם מוכח שמדובר בפעולה רציפה של הנטילה הראשונה ואין כאן הנחה חדשה על האש, ואילו איסור ההחזרה להטמנה הוא מחשש שתצטנן הקדירה ויבוא האדם לחתות בגחלים ולכך לא יועיל אם יחזיקנה בידיו.

שיטת הרמב"ם

אמנם, יתכן שאף בדברי הרמב"ם מצאנו דרישה בהקשר אחר שלא לנתק בין נטילת הקדירה מההטמנה ובין החזרתה.

שנינו במשנה:

ר' אלעזר בן עזריה אומר: קופה – מטה על צידה ונוטל, שמא יטול ואינו יכול להחזיר וחכמים אומרים: נוטל ומחזיר. (מט ע"א)

2 ועיין בהרחבה בפרקים העוסקים בהחזרה.

ובגמרא נאמר:

אמר רבי אבא אמר רבי חייא בר אשי: ... הכל מודים שאם נתקלקלה הגומא שאסור להחזיר. (נ"ע"ב)

הראשונים מבארים שטעמו של ר' אבא הוא מפני איסור מוקצה, שכיוון שהקדירה טמונה בדברים מוקצים אסור לטלטלם אם הגומא נתקלקלה כדי להחזיר את הקדירה. אולם, הרמב"ם בפירוש המשנה כתב טעם אחר:

ועל דרך הדמיון אמר במי שהטמין קדירה בתבן וכשהסיר הקדרה נהרס המקום ונתרפה התבן אסור בו להשיב הקדירה לאותו התבן, כי מקומו נפסד ורפה ותצטרך הקדרה לעשות לעצמה מקום בתבן כשמחזיר אותה ונמצא כמי שטומן בשבת.

לשיטתו, הבעיה כשנתקלקלה הגומא היא שכאשר מחזירים את הקדירה להטמנה הדבר נחשב כמקום הטמנה מחודש והטמנה מחודשת לא הותרה בשבת. עולה שלדעת הרמב"ם יש להקפיד בהחזרה להטמנה שיהיה מוכח שמדובר בפעולת המשך לנטילה הראשונה, דהיינו שמושב ההטמנה הראשון יישאר קיים³. ואכן, הגר"א בביאורו (רנט, ו) טען שמקורה של שיטת הרמב"ם הוא בדברי הירושלמי הנ"ל, ולשיטתו הירושלמי הסתפק בנטלו מבעוד יום ורוצה להחזירו משחשכה. והוכיח זאת מהדין של נתקלקלה הגומא שאסור להחזירה משום שהיא תחילת הטמנה, והוא הדין לנטלו מבעוד יום שלא יחזיר משחשכה לפי שאף זו תחילת הטמנה היא.

בשו"ע הכריע שאיסור החזרת הקדירה להטמנה כשנתקלקלה הגומא הוא מפני איסור מוקצה, כדעת רוב הראשונים, ולאחר מכן הביא שיטת את הרמב"ם:

הטומן בקופה מלאה גיזי צמר שאסור לטלטל והוציא הקדירה – כל זמן שלא נתקלקלה הגומא יכול להחזירה; ואם נתקלקלה לא יחזירנה. ואפילו לכתחלה יכול להוציא על דעת להחזירה אם לא תתקלקל, ולא חיישין שמא יחזירנה אף אם תתקלקל. ויש אומרים שאפילו טמן בדבר שמותר לטלטל – אם נתקלקל הגומא לא יחזיר, מפני שתצטרך הקדירה לעשות לעצמה מקום כשמחזירה ונמצא כמי שטומן בשבת. (רנט, ג)

בביאור הלכה העיר שרוב האחרונים לא חששו לשיטת הרמב"ם, אך ציין לדברי הגר"א שהבאנו למעלה.

3 ויתכן שדווקא לשיטת הרמב"ם שהטמנה אסורה בשבת מחשש שיטמין אדם ברמץ שיש בו גחלת ויבוא לחתות בגחלים יש עניין להראות שלא מדובר בתחילת הטמנה כאשר מחזירים קדירה להטמנה קיימת.

לבסוף, נציין שבירושלמי עלה דיון בנוגע לנטלו מבעוד יום ומחזירו משחשכה הן בעניין הטמנה והן בעניין החזרה. בהטמנה מוסכם על פוסקים רבים שיש לאסור לגמרי מפני שדומה לתחילת הטמנה. ועל פי זה נראה שכך היינו צריכים להכריע גם בהחזרה, וכן כתבו להדיא בספר הישר לר"ת ובתוס' רי"ד. אך הר"ן שם פירש שלפי הירושלמי יש להתיר להחזיר אם לא הניחו בארץ, ועל פי זה נתחדשה שם הלכה מיוחדת לפי הבנת הר"ן. אולם כאמור, נראה מתוך ההשוואה שיש לאסור לגמרי את החזרה. ושמא יש לומר שהר"ן סבור שאינו דומה עניין הטמנה לעניין החזרה על פי העיקרון העולה ממה שכתבנו למעלה מדברי המאירי.

למעשה הכריע הרמ"א שמותר להחזיר בתנאי החזרה אם נטל הקדירה לפני שבת מן האש ורוצה להחזירה בשבת, ובהטמנה אסור להטמין לגמרי אם נטל לפני שבת ורוצה להחזיר בשבת.